

REACTIE WILDE DIEREN DE TENT UIT OP ONDERZOEK

“BROOD EN SPELEN; WELZIJN VAN DIEREN IN REIZENDE CIRCUSSEN IN NEDERLAND”

Dit document is een reactie van Wilde Dieren de Tent Uit op het rapport “Brood en spelen; welzijn van dieren in reizende circussen in Nederland” van de ‘Animal Sciences Group’ van Wageningen UR.

In overeenkomst met het doel van onze campagne, beperken wij ons tot de bevindingen van het onderzoek aangaande de wilde diersoorten. Wij zetten in dit document de belangrijkste bevindingen en conclusies van het onderzoek op een rij en voorzien die van onze opmerkingen en commentaar.

ALGEMENE REACTIE WILDE DIEREN DE TENT UIT

Wilde Dieren de Tent Uit is geschrokken door de uitkomsten van het onderzoek. Niet alleen zijn de bevindingen van de onderzoekers in lijn met wat wij zelf de afgelopen jaren hebben waargenomen bij circussen, in veel gevallen was het zelfs beduidend erger. Wilde Dieren de Tent Uit ziet in het onderzoek dan ook opnieuw een bevestiging dat circussen niet in staat zijn het welzijn van wilde dieren te waarborgen. Ondanks de gebrekkige medewerking van de circussen en de zeer moeilijke onderzoeksomstandigheden heeft het onderzoek een scala aan misstanden naar boven gebracht. Bovendien blijken de circussen zich niet aan de huidige wetgeving te houden. Wij handhaven daarom ons pleidooi dat het gebruik van wilde dieren niet meer van deze tijd is en wettelijk verboden moet worden. Extra onderzoek achten wij niet noodzakelijk. De beschikbare gegevens spreken voor zich.

BEPERKINGEN ONDERZOEK

Belangrijke beperking in het onderzoek is dat niet alle aspecten van het leven van dieren in circussen konden worden onderzocht. Zo bleek het niet mogelijk om inzicht te krijgen in de levensloop van dieren in circussen (waar komen ze vandaan en waar blijven ze na hun 'carriere') en de selectieprocedure (wat gebeurt er met dieren die ongeschikt worden geacht). Ook bleek het niet mogelijk om overwinteringsverblijven, reizende circussen in de winter, trainingen en de wijze van opvoeding door mensen te onderzoeken. Hierdoor zijn een aantal belangrijke en zorgwekkende onderdelen uit het leven van dieren die in circussen worden gebruikt buiten beschouwing gebleven.

WETGEVING OVERTREDEN

Hoewel er geen specifieke wetgeving voor het houden van dieren in circussen bestaat, toont het rapport aan dat de onderzochte circussen zich niet aan de algemene wetgeving houden. Bijna de helft van de paarden bleek niet gechipt te zijn, zoals verplicht is gesteld sinds 1 januari 2006. Enkele circussen beschikten niet over de wettelijk verplichte CITES papieren voor al hun dieren. Voor andere dieren kon niet in alle gevallen worden vastgesteld of de circussen wel over de juiste CITES papieren beschikten. De herkomst van een aantal dieren bleef onbekend.

Bij de vraag of de stalapotheek getoond kon worden, werd dit in een aantal gevallen geweigerd. Er werd toegegeven een aantal verboden middelen in bezit te hebben (onbekend welke).

Naast bovenvermelde wetovertredingen bleek ook de rest van de dierenadministratie van de meeste circussen en verantwoordelijken “onder de maat of afwezig”.

ONDERZOEKERS GEWEIGERD BIJ TRAININGEN

De veelal gevoerde argumenten van circussen dat trainingen zonder geweld worden uitgevoerd, kon niet worden gestaafd omdat de onderzoekers in alle gevallen geweigerd werden bij de trainingen. De onderzoekers hebben dus geen trainingen kunnen waarnemen. De trainingen vinden voornamelijk plaats in de winterrustperiode. Twee diersoorten werden getraind in het buitenland, één circus was tijdens de winterstop onvindbaar. Tijdens voorstellingen werden dwangmiddelen waargenomen zoals een zweep bij de tijgers en leeuwen, een olifantenhaak bij de olifanten en een zweep bij de olifanten, welke, volgens de onderzoekers, enkele keren op ruwe wijze werden gebruikt. De olifantenhaak wordt bij een circus permanent, dus ook buiten de piste, door de dompteur gebruikt. De onderzoekers konden uit de waargenomen angst van de dieren tijdens de voorstelling concluderen dat training op basis van dominantie gebeurt.

DIERVERZORGEND PERSONEEL IN CIRCUSSEN ONPROFESSIONEEL

Het onderzoek laat zien dat géén van de dierverzorgers of trainers een (dier)gerelateerde opleiding heeft gevolgd. Uit de omgang met de dieren bleek volgens de onderzoekers dat de verzorgers niet altijd beschikken over zelfs maar basiskennis van de omgang met het dier. Eveneens concludeert het rapport: "*Verantwoordelijken komen kennis tekort ten aanzien van preventieve gezondheidszorg als vaccinaties, voet- en gebitsverzorging, ontwormen en contraceptie, ten aanzien van adequate, gebalanceerde voeding en ten aanzien van het herkennen van gedrags- en gezondheidsproblemen.*" De voedingstoestand van de olifanten, tijgers en leeuwen bleek als gevolg in 66% van de gevallen ondermaats.

GEZONDHEID DIEREN

Een schokkende 71% van de geobserveerde dieren in circussen in Nederland vertoont klinische afwijkingen, zo blijkt uit het onderzoek. Deze variëren van een verlamming bij een leeuw, acute dermatitis bij paarden, een leeuw met kattenaids en vermoedelijke TBC besmetting bij een olifant.

NAUWELIJKS STIMULATIE VOOR DIEREN

Circussen stellen dat zij terecht niet aan de dierentuinrichtlijnen hoeven te voldoen. Zij baseren dat hoofdzakelijk op het argument dat dieren in circussen dagelijks veel stimulatie krijgen in de vorm van voorstellingen en trainingen en contact met de verzorgers en dompteurs. "*Wij zijn 24 uur per dag met de dieren bezig*" is een veel gehoorde uitspraak van het circus. Dit rapport laat zien hoe anders de werkelijkheid is. Optredens duren "*niet langer dan 5 tot 10 minuten per individu*". Verder concludeert het rapport "*Buiten de voorstellingen wordt nauwelijks getraind.*" Uit het onderzoek blijkt dat er slechts 2 repetitiedagen in totaal waren voor alle 6 circussen, gedurende het gehele jaar in 2008.

LANGE TRANSPORTTIJDEN

Onderzoekers stelden vast dat circussen gemiddeld 1-2 keer per week naar een nieuwe locatie 'verhuizen'. De tijdsduur tussen de drinkbeurten van de dieren tijdens transport loopt op tot meer dan 22 uur (olifanten). Het percentage tijd van daadwerkelijk rijden ten opzichte van de tijd waarin de dieren werden opgesloten in de transportwagen is gemiddeld 16%. De dieren worden dus zeer veel tijd opgesloten in de transportwagens.

VEILIGHEID

Volgens de onderzoekers is het risico op overdraagbare dierziekten op mensen en uitbraken waarbij het publiek is betrokken onverantwoord. *"Veiligheidsaspecten blijven twijfelachtig. Zoals het houden van olifanten achter een elektrisch geladen weidedraad bergt risico's in momenten van paniek. Vrijlopende olifanten tijdens een "parade" lijken een niet te onderschatten risico (veiligheid en zoonosen) voor de omstanders."* En *"de genomen veiligheidsmaatregelen bij de tijgers zijn discutabel. De buitenkooi van de dieren is niet voorzien van schrikdraad terwijl van tijgers bekend is dat ze uit stand 4 m hoog kunnen springen."* Ook wordt bij de roofdieren de piste niet afgesloten met een net. Uit onderzoek blijkt dat olifanten en tijgers de grootste veroorzakers van dodelijke beroepsongevallen zijn in circussen en dierentuinen in de Verenigde Staten. Het is een wonder dat er nog geen ernstige ongelukken in circussen zijn gebeurd in Nederland. Iedere dierentuin in Nederland zou direct gesloten worden als het zo zou omgaan met veiligheid en zoonosenpreventie.

Olifanten

BEVINDINGEN EN CONCLUSIES ONDERZOEKERS

De onderzoekers concluderen dat het welzijn van de olifanten (3 Aziatische olifanten onderzocht in 2 circussen) in ernstige mate is aangetast. De dieren vertonen veel stereotiep gedrag, welke oplopen tot 40-45% van de tijd in rust, dus buiten de voorstellingen en het transport. *"Oorzaken daarvan waren een chronisch te weinig complexe sociale en fysieke omgeving, ernstige beperking van hun bewegingsvrijheid en een suboptimaal rantsoen"*,

Gemiddeld worden de olifanten zo'n 17 uur per dag kruislinks aan voor- en achterpoot geketend. Onderzoekers: *"Het langdurig houden van olifanten aan de ketting zonder de mogelijkheid tot beweging is onacceptabel."* *"De drie olifanten besteedden 46-95% van hun tijd aan de ketting. Het kan niet uitgesloten worden dat dit buiten de observatiedagen mogelijk nog hoger was."*

Tijdens rust stonden de olifanten nimmer in de weide, hier waren de dieren enkel te vinden tijdens de voorstelling en tijdens transport.

De onderzoekers constateerden tevens het volgende: *"Een dompteur heeft permanent een pahun/olifantenhaak in zijn hand (ook buiten de piste als hij met de olifanten werkt)."*

Gemiddeld werden de olifanten tijdens een transport 16 uur in een transportwagen opgesloten, waarvan slechts 10% daadwerkelijk werd gereden. De dieren hadden tijdens deze periode geen beschikking over water.

Het onderzoek vermeld tevens: *"Bij de twee olifanten waren de vlonders op een gegeven moment ernstig beschadigd met vele losse metalen onderdelen. Bovendien waren er sterke aanwijzingen dat de twee dieren ook tijdens een belangrijk deel van de winterstop overwegend aan de ketting hebben gestaan."*

De onderzoekers troffen in 1 van de 2 onderzochte circussen met olifanten een olifantenkoe aan die solitair werd gehouden. Vrouwtjes olifanten zijn echter bij uitstek sociale dieren en leven in de natuur in familiegroepen van 6-9 koeien en hun nakomelingen.

Tabel 1: Percentage van de observatietijd waarin stressgedrag, sociaal gedrag en locomotie werd waargenomen. Aantal uren dat de olifanten gemiddeld per dag geketend stonden. Waargenomen dwangmiddelen en klinische afwijkingen.

% stress	% sociaal	% locomotie (beweging)	Uren geketend p/d	Waargenomen dwangmiddelen	Klinische afwijkingen
40-45	0 – 0,01	0,06 – 1,9	17	<ul style="list-style-type: none"> - Olifantenhaak - Zweep (enkele keren op ruwe wijze gebruikt) 	Bij 2 van de 3 olifanten afwijkingen gevonden: <ul style="list-style-type: none"> - Hyperkeratose (huidziekte) x 2 - Ankylose (vergroeiing gewricht) - Knik in staart - Ulcus cornea Li oog, ooguitvloeiing - Hoesten (mogelijk TBC)

REACTIE WILDE DIEREN DE TENT UIT

De uitkomsten van dit onderzoek tonen aan dat de onderzochte circussen niet in staat zijn een omgeving te creëren waarin het welzijn van olifanten kan worden gewaarborgd. Daarbij zoeken de circussen de grenzen van de fysieke vermogens van olifanten op, en gaan zij bewust over deze grenzen heen. Dit brengt de gezondheid van de dieren ernstig in gevaar en is onacceptabel.

Het is daarbij schokkend te noemen dat circus Herman Renz de richtlijnen van haar eigen brancheorganisatie (VNCO) negeert en een olifant solitair houdt. De VNCO-richtlijnen geven aan dat olifanten minimaal met 2 exemplaren gehouden moeten worden. Je zou verwachten dat in een tijd waarin de VNCO haar beleid omtrent dierenwelzijn moet verdedigen zij dit soort excessen zou willen voorkomen. De solitaire olifant reist tot op de dag van vandaag met het circus mee.

LEEUWEN

BEVINDINGEN EN CONCLUSIES ONDERZOEKERS

De conclusies van de onderzoekers zijn dat het welzijn van leeuwen (7 leeuwen onderzocht in 2 circussen) in één circus *"in geringe mate is aangetast"*, en in één circus *"in ernstige mate"* is aangetast.

In actieve toestand besteedden de leeuwen gemiddeld 39 % van de tijd aan 'ijsberen', een vorm van stressgerelateerd gedrag.

De transporttijden van de leeuwen lopen op tot meer dan 13 uur, waarvan slechts 18% daadwerkelijk wordt gereden. De aanwezigheid van drinkwater tijdens het transport is onduidelijk.

De leeuwen zitten gemiddeld 99-100% in een transportwagen. Één circus houdt de dieren voortdurend opgesloten in transportwagens, in het andere circus zitten de dieren gemiddeld 0,6 % tijdens de rust (dus buiten voorstelling en transport) in het buitenverblijf.

Bij circus Benelux hadden de 2 leeuwen volgens de onderzoekers *“nooit toegang tot een buitenkooi en kregen zij ver ondermaatse voeding.”* De normaal sociale dieren werden afzonderlijk in kooien gehouden. Een leeuw werd tijdens het onderzoek, na een jarenlange lijdensweg en na lang aandringen van de onderzoekers, om welzijnsredenen (verlamming) geëuthanaseerd.

Circus Herman Renz heeft jonge leeuwen die worden opgevoed zonder bijkomst van ouders/volwassen leeuwen. In de natuur worden de welpen echter in familieverband grootgebracht.

Verder zegt het onderzoek dat *“het water van de grote katachtigen (en olifanten) constant beperkt is.”*

Tabel 2: Percentage van de observatietijd waarin stressgedrag, sociaal gedrag en locomotie werd waargenomen. Afmetingen binnenverblijf en waargenomen dwangmiddelen en klinische afwijkingen.

% stress	% sociaal	% locomotie (beweging)	Afmetingen binnenverblijf per leeuw in mtr	Waargenomen dwangmiddelen	Klinische afwijkingen
39	0-1	0-0,8	4x2,5 (Benelux) 2,5 x 14,25 wanneer 9 leeuwen gezamenlijk worden gehouden (Herman Renz) of 1,5x2,5 per kooi (leeuw solitair)	- Zweep	Bij 4 van de 7 leeuwen afwijkingen gevonden: - Zwaar rugletsel (verlamming) - Doorligwond - Matige conditie x 3 - Zwelling op kaak - FIV positief (kattenaids) - Geamputeerde staart na verwonding

REACTIE WILDE DIEREN DE TENT UIT

De gezondheid en het welzijn van de leeuwen in beide onderzochte circussen is verlaagd. De toestand van de leeuwen bij circus Benelux is zelfs zeer schokkend te noemen. Dit geeft niet alleen aan dat het zelfregulerend vermogen van de circussen zeer laag is. Het geeft eveneens aan dat het controle- en handhavingsapparaat van de autoriteiten faalt. Dat dit heeft kunnen gebeuren is zowel de circusbranche als de autoriteiten kwalijk te nemen.

Wederom werd geconstateerd dat circus Herman Renz de richtlijnen van haar eigen brancheorganisatie (VNCO) negeert. De richtlijnen geven aan dat de minimale oppervlakte van de binnenverblijven per leeuw 12 m² moet zijn, echter de oppervlakte van de leeuwenverblijven bij Circus Herman Renz is slechts 3,75 m² per leeuw.

Ondanks dat leeuwen in de wilde natuur grote delen van de dag rustend doorbrengen is hun gedragspatroon tijdens de actieve periode zeer uitgebreid en complex. En dan blijkt dat de wereld van het circus en de natuurlijke wereld van leeuwen enorm uiteen liggen. In actieve toestand vertoonden de onderzochten leeuwen 39% stereotiep gedrag (zoals ijsberen). Aan stereotiep gedrag ligt altijd een frustratie ten grondslag, of ligt daar nog steeds.

TIGERS

BEVINDINGEN EN CONCLUSIES ONDERZOEKERS

De conclusie van de onderzoekers is dat het welzijn van tijgers (11 onderzocht in 2 circussen) *“in geringe mate (circus Belly Wien) tot ernstige mate (circus Benelux) is aangetast”*.

In één circus hadden 4 tijgers nooit toegang tot een buitenkooi. 3 andere tijgers zaten constant in een gesloten vrachtauto, waarin het dier een enkel uur per dag naar buiten kon. Dierenarts: *“Leeuwen en tijgers zitten teveel opgesloten in een klein lullig hokje. En ze hebben sociale rangordeproblemen.”*

De binnenkooien voor de tijgers zijn schrijnend klein: gemiddeld 5 vierkante meter.

Gemiddeld 35% procent van de tijd vertonen de tijgers stressgerelateerd gedrag (ijsberen). Dit is in actieve toestand.

De transporttijden van de tijgers lopen op tot meer dan 13 uur, waarvan slechts 18% daadwerkelijk wordt gereden. De aanwezigheid van drinkwater tijdens het transport loopt op tot meer dan 8 uur.

Tijdens rust op de locatie verbleven de tijgers gemiddeld 83,5% in de transportwagen.

Bij 7 van de 11 tijgers was de voeding suboptimaal.

In een circus werden 2 tijgerwelpen geboren, waarvan één onmiddellijk overleed en de ander direct bij de moeder werd weggehaald. Na 4 weken werd het tijgerwelpje verkocht aan een ander circus. Het beestje was volgens de nieuwe eigenaren ondervoed en zat onder de vlooiën.

Tabel 3: Percentage van de observatietijd waarin stressgedrag, sociaal gedrag en locomotie werd waargenomen. Afmetingen binnenverblijf en waargenomen dwangmiddelen en klinische afwijkingen.

% stress	% sociaal	% locomotie (beweging)	Afmetingen binnenverblijf per tijger in mtr	Waargenomen dwangmiddelen	Klinische afwijkingen
35%	0-1	1-3	2 x 2,5 (hr/d) 2,5 x 2,5 (met toegang tot buitenverblijf 10x10 voor alle tijgers)	- Zweep	Bij 3/11 leeuwen afwijkingen gevonden ¹ : - Misvormde poot (n.a.v. breuk) - Atactische achterhand (tgv verkeerde voeding) - Huidwond L flank - Helft van de staart ontbreekt door afbijten andere tijger

REACTIE WILDE DIEREN DE TENT UIT

De gezondheid en het welzijn van de tijgers in beide onderzochte circussen is duidelijk (ernstig) verlaagd. Meer dan de helft van de onderzochte tijgers heeft niet of nauwelijks de mogelijkheid om uit hun kleine transportkooi te komen. Dat de onderzochte tijgers gemiddeld 35% stereotiep gedrag vertoonden in hun actieve periode geeft aan hoezeer de behoeften van het dier verschillen van de circuscontext. Aan het natuurlijke instinct om het territorium te bewaken en vele kilometers per dag af te leggen, kan in een circus geheel niet worden voldaan.

KAMELEN

BEVINDINGEN EN CONCLUSIES ONDERZOEKERS

De conclusie van de onderzoekers is dat het welzijn van kamelen (21 onderzocht in 2 circussen) *“in geringe mate is aangetast.”*

Toch had 66% van de onderzochte kamelen nauwelijks de mogelijkheid zich te bewegen.

De onderzochte transporttijd voor de kamelen liep op tot meer dan 21 uur. Dit terwijl slechts 12% van de transporttijd ook daadwerkelijk gereden werd. Onderzoekers: *“Tijdens transport stonden de kamelen dicht op elkaar en relatief lang in donkere, slecht geventileerde transportwagens.”*

Maar liefst 33% van de kamelen reisden wel met het circus mee, maar kwam niet in de voorstelling.

Tabel 4: Percentage van de observatietijd waarin stressgedrag, sociaal gedrag en locomotie werd waargenomen. Afmetingen binnenverblijf en waargenomen dwangmiddelen en klinische afwijkingen.

% stress	% sociaal	% locomotie (beweging)	Afmetingen binnenverblijf voor groep kamelen	Waargenomen dwangmiddelen	Klinische afwijkingen
0-1	0-1	1-3	9x18 (14 k) 4,5x5 (7 k)	- Zwe(e)p(en)	Bij 2/21 afwijkingen gevonden: - 1 kameel blijft liggen tijdens controle - Sterke onderbeet

REACTIE WILDE DIEREN DE TENT UIT

Ook het welzijn van de kamelen is volgens de onderzoekers aangetast. Dit is een bevestiging dat ook deze dieren in het circus niet goed af zijn. Het feit dat de dieren tot meer dan 21 uur in donkere en slecht geventileerde transportwagens worden opgesloten, toont aan dat circussen niet handelen volgens de belangen van hun dieren.